

Edebî Görünümüyle *Dasein*: Gregor Samsa

Sibel GÖKÇE¹ - Burak ARMAĞAN²

¹Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ağrı, Türkiye

²Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ağrı, Türkiye

Öz

İnsanoğlu var olduğundan beri kendi varlığını anlamlı kılmaya çalışmış ve varlığa “olma-k, kendilik, hiçlik ve yokluk karşıtı” anlamlarını yüklemiştir. M. Heidegger ise 20. yüzyıla kadar yapılan varlık tanımlarının içinin boş olduğunu düşünerek onu yeniden ele almıştır. Çalışmamızın amacı varlığı sorgulayan ve irdeleyen Heidegger’in “insan olabilme imkanı” olarak açıkladığı *Dasein* kavramı etrafında Kafka’nın *Dönüşüm* adlı eserindeki başkışı Gregor Samsa’yı tahlil etmektir. Bir metamorfoz izleği kullanan Kafka eserinde, modernitenin getirdiği yabancılaşma, umutsuzluk ve çaresizliğin pençesine düşmüş bireyin temsili olan Gregor üzerinden mevcut şartlarda insan olarak kalabilmenin zorluklarını anlatır. Gregor ile *Dasein* arasındaki ilişki izah edilirken öncelikle varlığın neden *Dasein* olarak adlandırıldığı ve onu diğer varlıklardan ayırt eden özellikleri açıklanmış daha sonra Gregor Samsa’nın varoluşsal kimliği sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dasein, Dönüşüm, Yabancılaşma, Gregor Samsa, İnsan, Modernizm.

Dasein with its Literary Perspective: Gregor Samsa

Abstract

Human being has tried to make its own existence meaningfully to date and added the senses of ‘being, entity, the opponent of nullity and absence on the presence’. M. Heidegger reconsidered existence definition because of his thoughts about worthless definition of existence described until 20th century. In our study, we have analyzed the concept of *Dasein* which Heidegger described as the possibility of being human and also Gregor Samsa, the main character of Metamorphosis by Kafka. In his study, Kafka explained the difficulties of being human in certain conditions on Gregor who was the figure fallen to alienation, desperation and hopelessness. In the explanation of relationship between Gregor and *Dasein*, first, why the existence named as *Dasein* and stated its features which distinguished it from other existences, then the existing identity of Gregor Samsa was questioned.

Keywords: *Dasein*, Metamorphosis, Alienation, Gregor Samsa, Human

Giriş

Modern bilinç, 20. yy ile birlikte kendini daha belirgin olan çelişik durumların ortasında bulur. Modern dünya bir yanıla genişletilmiş ufuklar ve hızlandırılmış teknoloji sunarken diğer yanıla da bu gelişmelerin ardına gizlenen çaresizlik, yabancılaşma, yalnızlık duygusunu da berabe-

rinde getirir. Varoluşçu filozoflara göre bu yüzyıl insanın kaygılı ve gelecekte habersiz olarak dünyaya fırlatılmış olduğu bir dönemdir. Öyle ki beşeri olmanın vermiş olduğu sınırlı olma durumuna bile tahammül edilememektedir. İnsan artık belirleyici bir “öz”e sahip değildir ve teslim olması gereken zamansal bir varoluşun nesnesi-

Sorumlu Yazar:

Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü,
Ağrı, Türkiye
sibel_gokce@windowslive.com

dir. 18. ve 19. yüzyılda “ben”in ve toplumun kendi kendini gerçekleştirme çabası, artık 20. yüzyılın gerçekleriyle karşı karşıya gelir (Tarnas, 2012, s. 237-239). Varoluşçu akım geleneksel felsefe ahlakının tersine modern çağda varlığın asıl anlamının ve amacının ihmal edildiğini ve içi boş bir kavrama dönüştüğünü düşünür.

Modern dönemin gözle görülebilen bu problematiğini ete kemiğe bürüten 20. yüzyılın en etkili düşünce adamlarından biri Martin Heidegger’dir. O, kendi düşünce sistemini “Varlık nedir?”, “Varlığın anlamı nedir?” gibi ontolojik sorulara cevap arayarak temellendirmeye çalışır. Heidegger varlığın bu şekilde biçimlenmesinden önceki varlık görüşlerine baktığında, ilk olarak doğa felsefecilerinin varlığı dolaysız olarak kavradığını görür. Ardından Platon’un batı metafiziğinin başlatıcısı olarak bir çığır açtığını söyler. Platon’un metafiziksel varlık yorumlamaları Aristoteles ile devam eder. Orta çağda artık metafizik varlık anlayışı yerine ilahi kaynaklı varlık anlayışına bırakır. Descartes’la başlayan modern felsefe epistemolojik temelli bir varlık anlayışını savunur. Heidegger en büyük karşı çıkışı ise Kartezyen geleneğe yapar. Çünkü Kartezyen gelenek epistemolojiyi esas alarak ontolojik olarak varlığı önemsemez. Dolayısıyla O’na göre artık epistemoloji kökenli düalist varlık anlayışı yerine ontolojik varlık kuramı oluşturulmalıdır (Çüçen, 2003, s. 14).

Heidegger kendisinden önceki varlık anlayışlarının en büyük eksikliğinin varlığı zaman kavramından münezzeh tutarak açıklamaları olduğunu söyler. Tüm bu nedenlerden dolayı varlığın yeniden ele alınması gerektiğine inanan Heidegger, Husserl’in felsefesinde kullanmış olduğu yöntemden etkilenir. Husserl’in kullanım olduğu fenomenolojik yöntemi kullanan Heidegger, Husserl’den farklı olarak bu yöntemi varlık problemine uygular (Cevizci, 2012, s. 599).

Bir yönetsel kavram olarak fenomenoloji, fenomen ve logos kavramlarından oluşur. Bu kavramlar köken olarak Yunanca’da *phainomenon* ve *logos* ifadelerine karşılık gelir. *Phainomenon*, kendini gösteren, tezahür eden, ayan olan anlamında, *logos* ise bir şeyin salt duyusal yolla müşahade edilmesi şeklinde kullanılır. Fenomen teriminin, “kendini kendinde gösterme” anlamındaki kullanımı dışında, varolanların kendilerini “kendinde olmadıkları gibi gösterme” anlamı da vardır. Dolayısıyla, bir şey kendini olduğu gibi gösterme imkânına sahipse kendini olmadığı gibi, zevahir olarak gösterme imkânına da sahiptir. Fenomenin mahiyet olarak iki yönünü de açıkladıktan sonra Heidegger, fenomeni kendini gösteren şey olarak ele alır. Fenomenoloji, kendini kendisi gibi gösterenin bizatihi kendinden hareketle görünür kılınması demektir (Heidegger, 2011, s. 28-35). Fenomenoloji aslında gizli olanın gizemini aralamaktır. Bu gizem iki şekilde açığa çıkarılır; birincisi, henüz keşfedilmemiş olanı açığa çıkarmak; ikincisi ise üstü örtülerek unutulması sağlananın üstünü açmaktır. Buna göre fenomenoloji bir açıdan, varlığın yapısını anlamlı yapan hermeneutiktir (Çüçen, 2003, s. 52). Varlık ancak hermeneutik ile anlam kazanır. Yorumlama sanatı olarak da bilinen hermeneutik fenomenolojinin açığa çıkardığı anlamları

yorumlamada yardımcı olur. Heidegger ancak bu yöntemle varlığın asıl mahiyetinin ortaya çıkabileceğini düşünür.

Ontik Varoluşun Öznesi: *Dasein*

Heidegger’e göre felsefenin ilk problemi varlıktır; çünkü varlık düşüncesi hem ontik olanı hem de tarihsel olanı bünyesinde taşır. Heidegger buradan hareketle varlığın mahiyetinin ne olduğu sorgulanmaya başlandığında ilk olarak insan varlığından hareket edilmesi gerektiğini söyler; zira insan diğer varlıklar gibi yalnızca var olmaz; o, ne olduğuna ilişkin sorular soran ve kendi kendisini kavrayabilen tek varlıktır. Dünya üzerinde varlığının farkında olan, varlığını anlamaya çalışan ve onu sorgulayan biricik varlık insandır. Heidegger varlık sahasında kendi bilincini yönlendirebilen insanı yabancı bir dünyadaki kaderiyle ilgilenen, varlığıyla ilgili olarak kaygılara kapılan bir varlık olarak ele alır. Bu nedenle insanı “orada olma” anlamına gelen *Dasein* olarak adlandırır. Başka varlık imkânlarının yanı sıra hep bizzat bizler olan *Dasein* kendisini diğer varlıklar içinde şu ya da bu şekilde açıklıkla anlatır. Başka bir deyişle *Dasein*’in özü varolmaktır. Kendini daima kendi varoluşu ile anlar. Bu durum varoluşa dair bir mesele olduğu için ontik bir meseledir (Heidegger, 2011, s. 11).

Heidegger *Dasein* ile diğer varlıklar arasında nitelik farklılıklar olduğunu söyler. *Dasein* olarak var olmak demek realitede farklı bir şey olmayı seçme imkânına sahip olmak demektir. Diğer varlıklara kıyasla *Dasein* “yönelimsel” bir özelliğe sahiptir. Kendisine ve çevresine karşı duymuş olduğu merak onu önce bilincine sonra da çevreye yönlendirir. *Dasein*’in kendini ilk açığa vurduğu yer *umwelt* (çevre)’dir. Bu durum *Dasein*’in dünya ile olan münasebetine işaret eder. *Dasein* çevreyi iki şekilde kullanır. Bunlardan birincisi *Zuhandensein* (elde hazır bulunma) yani insanın dünyadaki aletleri kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmasıdır. Söylenebilir ki insan dünyadaki nesnelere araç-gereç olarak kullanmaya açıktır. İnsan kendini çevreye bir de *Vorhandensein* (stok halde olma) olarak açar. *Dasein* ikinci olarak çevreyi bu haliyle ifade eder (Magill, 1992, s. 52). *Dasein*’in varlığının anlam ifade etmesi için bir dünyaya veya çevreye ihtiyacı vardır. Bu çevrede varolan nesnelere kendi gözleri ile görmek ister ve hatta insanın bu nesnelere kendi imkânları için kullanması doğaldır.

Heidegger, *Dasein*’in varlık belirlenimlerinin *a priori* olduğunu belirtir. Bu zemin üzerinde *Dasein*’in varolmasının şartı ise *dünya-içinde varolma* olarak adlandırılır. *Dasein* kendini dünya içinde keşfeder ve anlamlandırır. Bu ifade-deki kavramları tek tek açımlayıp yorumlayan Heidegger şu sonuçlara ulaşır:

1. “*Dünya içinde*” ifadesi ile dünyanın ontolojik yapısının araştırılması ve dünyasallık idesinin sorgulanması ödevini ortaya çıkarır.
2. “*Varolan*” ifadesi “*Kim?*” sorusuna aranan cevaptır. Yani *Dasein*’in dünya içinde varolması bakımından kimliğinin soruşturulmasıdır.
3. “*İçinde*” ifadesi ise varlığın “*iç*” kavramından hareket ontolojik tahlilin yapılması durumunu ortaya çıkarır (Heidegger, 2011, s. 55).

Heidegger'e göre *Dasein*'in dünyayı bu şekilde bilmesi onun varoluşsal özelliğiyle alakalıdır. İnsanın kendisini gerçekleştirme için dünyanın var olması ve insanın da dünya içinde tasvir edilmesi gerekir. Fenomenolojik ve egzistansiyalist olan bu dünyada bütün geleneksel saplantılar, farklı görüşlerden kaynaklanan önyargılar, metafiziksel eğilimler ortadan kaldırılmalıdır (Magill, 1992, s. 50). Böylece fenomenler yani “şey”ler kendilerini görünür kılarak, varlığı açığa (*eidōs*) çıkarırlar. Heidegger'in kullanmış olduğu fenomenoloji transandantal “ben”i insan olarak ele alır ve “*etkin existens*” olarak adlandırır (Pöggeler-Alleman, 2001, s. 12-13). Etkin existens olan *Dasein*'in dünya içinde varolması bakımından temel karakterini ortaya çıkarmak için günü-birlik yaşamındaki haline, konuşmalarına bakılmalıdır. Çünkü Heidegger'e göre dünya içinde varolmaya fırlatılmış insan aynı zamanda herkesin özgün bir biçimde açıklanmasından başka bir şey değildir. *Dasein*'in bu günü-birlik varlığı kendini lakırtı, merak, müphemiyet, düşmüşlük ve fırlatılmışlıkta gösterir.

1. Lakırtı: Lakırtı ya da boş söylem *Dasein*'in kendisini söz ile ifade etmesidir. Söz ise dilseldir. *Dasein* çoğunlukla kendisini dilsel olarak açıklar. Heidegger'e göre bu söylem esnasında söyleyenden çok söylenenin ne olduğuna daha fazla dikkat edilir. Böylece aslında anlatılan şey tam olarak anlaşılmadığı için ortaya dedikodu ya da gevezelik denilen şey çıkar. Bu nedenle lakırtı *Dasein*'in kendi anlamını saklamasına neden olur. Kendi hakkında bilgi edinilmesini zorlaştırır.

2. Merak: Yalın bir şekilde müşahede etme eğilimi olarak tanımlanır. Fakat merak sadece görmekle ilgili değil dünyayla kendine has şekilde karşılaşma anlamına da gelir. Böylece *Dasein* el altında olandan uzaklaşıp uzak ve yabancı bir dünyaya eğilim gösterir. Serbest kalan merak artık görüleni anlamak kaygısı taşımaz. Amaç artık sadece görmek olur. Bu durum *Dasein*'i kendi gerçekliğinden koparır. Hiçbir şeyin gizli kalmayacağı böyle bir merak ile *Dasein*'i her yerde veya hiçbir yerde yaparak müphemiyete doğru iter.

3. Müphemiyet: Dünya içinde varlık olan *Dasein* artık kendisini ve bulunduğu dünyayı anlayamaz hale gelir. Ontik olan yapısını kaybeder. Müphemiyet bir dünya içine fırlatılmışlığı ve diğer insanlarla hep beraber olmaklığı ifade eder. Dünya içinde var olmaklığı ifade eden lakırtı, merak ve müphemiyet terimleri *Dasein*'in düşmüşlük ve fırlatılmışlığının bir göstergesidir.

4. Düşmüşlük ve Fırlatılmışlık: Lakırtı, merak ve müphemiyet kavramları *Dasein*'in “şuradanlığını” dünya içinde varoluşunu karakterize eder. Bu ifade *Dasein*'in düşmüşlüğü anlamına gelir. Menfi bir anlam ifade etmeyen bu düşmüşlük *Dasein*'in dünyaya olan düşkünlüğüdür. Fırlatılmışlık ise olup bitmiş bir olgu değil, henüz tamamlanmamış bir olaydır. Dünyaya fırlatılmış olması *Dasein*'in yazgısıdır. Bu durumdan kaçışı yoktur (Heidegger, 2011, s. 177-189).

Dünya içinde varolmak olarak *Dasein*'i böylece izah eden Heidegger kendisini bir yaşam filozofu olarak değerlendirmekten ziyade öznel felsefesini insan varlığının ontolojisi

olarak adlandırır. Bu nedenle kendisini salt varoluş felsefesinden ayırmaya gayret eder. O felsefesinde “ne” kavramından ziyade “nasıl” kavramı üzerinde durur. İnsan varlığının izahını yaparken insanların şimdiye kadar inandıkları manaları sorgulamaya başladıklarında ilk ve tek müracaat yerinin insanın derunu olduğunu söyler. İnsanın özündeki bu çekirdeği ise varoluş kavramıyla açıklar (Bollnow, 2004, s. 9-10). Heidegger buradan hareketle geleneksel felsefenin varlık anlayışından koptuğu sonucunu çıkarır. Temel ilgisi varlık üzerine olan Heidegger varlığın zamanla olan içten bağlantısına işaret ederek varlığı tarihsel bir zeminde ele alır.

İnsanı oluş imkanı olarak değerlendiren Heidegger dünyanın insana kaçınılmaz bir yabancılık içinde arzı endam ettiğini söyler. Bu dünya, *Dasein* ile “şey”in o gerçek yabancılığı arasındadır. Öyle ki her an tüm gerçeklikler satheliğe dönüşebilir. Dolayısıyla *Dasein* ontolojik manada bu dünyada zamansal ve tarihsel olarak vardır. *Dasein*'in zamansal olduğunu kanıtlayan üç temel özelliği bulunur;

1. Olay Özelliği: İnsanın dünyaya fırlatılmışlığını yansıtır. Bir anlamda insan kaderini yaşamaya mahkûmdur. *Dasein* önceden dünya içinde varlık olduğunun farkına varır. Olay özelliği bu nedenle geçmişe işaret eder.

2. Varoluşçu Özelliği: Olgusal olarak da bilinen bu özellik insanın imkânlar dahilinde bir dünyada var olduğu anlamına gelir. Bu imkânlar *Dasein*'in özgürlük ve sorumluluk denemeleriyle kendisini yeniden inşa eder. Geleceğe yönelik bir çabadır.

3. Eksilme ya da Düşmüşlük: Heidegger'e göre insan geleceğin sunduğu olanaklar yerine günlük hayatın meşgalesine dalarak kendisini bir anda “şimdi”nin ortasında bulur (Cevizci, 2012, s. 603). *Dasein*'in gelecekle ilgili planlarını unutarak şimdide yaşamaya başlaması eksilme ya da düşmüşlük olarak adlandırılır.

Dasein her zaman tarihi bir seyirde var olur. Geçmişten gelir, geleceğe doğru ilerler ve şimdide, “an”da yaşayarak karar alma süreciyle yaşama dahil olur. Bu şekilde kendini gerçekleştirmeye çalışan “ben”in kaygı, korku, ölüm, sonlu olma gibi kavramlarla nasıl kendine tekrar döndüğünü anlatan Heidegger, insanı hiçlik noktasına getirir (Hübscher, 1980, s. 89). Dünya içinde olması bakımından insan bir sonlu olma durumunu, faniliği bünyesinde taşır. Bu fanilik, sınırlılıktan ve dahi dünyaya fırlatılmışlığından dolayı kendisiyle ilgili olarak kaygı hali yaşar. Heidegger *Dasein*'in varlığını kaygı olarak belirler. Ona göre varlık kendi oluşunu dert edinen şeydir. İnsan denen varlık *Dasein* olarak kendi “var”ına fırlatılmıştır. Dolayısıyla kendi özünü kendisi yeniden kurmak durumundadır. Bilinmezlik ve merak durumu onu kaygılandırır. Heidegger insanın kaygı halinden kurtulmak için “onların” ya da “birilerinin” dünyasına sığındığını öne sürer. İşte insanın bu hali *düşmüşlüğü* en somut halidir (Bollnow, 2004, s. 34).

Heidegger kendini yeniden kurmaya çalışan insanın kendi varlığına dair müphem olan şeylerden dolayı yaşadığı korku ve kaygıyı unutmamanın diğer insanlarla “bir arada” olarak üstesinden geleceğini ifade eder. İnsanın yaşadığı kaygının belirli bir nesnesi olmazken korkunun nesnesi bellidir. Bu nedenle korku hiçbir rasyonel ilkelerle bastırılamaz.

Ancak Heidegger korkunun *Dasein* için olumlu bir kavram olduğunu ifade eder. Ona göre korku insanı düşmüşlük halinden sıyrır ve ona özgün bir varoluş kazandırır.

Kaygı ve korku neticesinde düşmüşlük durumunda olan *Dasein* kendisine yabancılaşmış bir varlığa dönüşür. Sırf kendi korkularının üzerine ince bir tül çekerek kendi gerçek varlığını unutarak diğer insanların dikte ettiklerini yaşamaya başlar ve artık mukavemet göstermek için bir çaba içine girmez. Heidegger'e göre bu durumdan kurtulmak, insanın sonlu olduğunun bilincine vararak ölümü kabul etmesiyle mümkündür. Ona göre ölüm hayatın daimi bir unsurudur ve hatta insan yaşamını en radikal noktaya taşıyan yegâne şeydir (Bollnow, 2004, s. 84). İnsan ölümü idrak ederek hiçlik olma noktasına kadar gider. Ancak bu durum onu hayata karşı daha dirençli hale getirir; çünkü *Dasein* ancak sonlu olduğunu kabul ederse kaygı ve korkularının üstesinden gelebilir. *Dasein*'in ölümü kabul etmesi onun tamlığa ulaştığı anlamına gelmez. Zaten onun tamlığa ulaşması demek ölmesi anlamına gelir ki o zaman dünya içinde varlık olması durumunu da kaybeder. *Dasein* ancak diğerleri ile bir arada olmak olarak ölümü nesnel bir şekilde tecrübe edebilir. Hiçbir *Dasein* bir diğerinin ölümünü elinden alamaz. Her *Dasein* kendi ölümüne ve sonuna kendi ulaşır (Çüçen, 2003, s. 86-88). Böylece *Dasein* sonlu olduğunu kabul ederek diğerlerinin dünyasından sıyrılır ve kendi olanaklarını görmede kendini özgür kılar.

***Dasein* Olarak Gregor Samsa**

20. yüzyılın insanını felsefî açıdan *Dasein* olarak yeniden yorumlayan Heidegger'in yanı sıra aynı yüzyılda Franz Kafka insan varoluşunu edebî açıdan değerlendirir. Kafka'nın 1915 yılında yayımladığı *Die Verwandlung* (*Değişim/Dönüşüm*) adlı eserinin başkışısı Gregor Samsa dünya içinde varlık olması bakımından (*Dasein*) irdelenmelidir. Zira Heidegger insanı *Dasein* olarak anlatırken bunun hangi koşullarda mümkün olabileceğini izah eder. Kafka da insan olarak doğup öyle kalabilmenin zorluklarını Gregor Samsa ile somutlaştırır. "Yabancılaşma süreci böceklikle bitmeyen ve kurumuş bir böcek ölüsü olarak süpürülünceye kadar nesneleşmesi süren" (Parla, 2009, s. 163) başkışısı Gregor, babasının iflası sonucu alacaklılarının birinin yanında borçlarına karşılık gezgin memur olarak işe başlar. Oldukça yorucu ve stresli çalışma hayatı boyunca en önemli kaygısı ailesinin -anne, baba, Grete (kız kardeşi)- geçimini sağlamaktır. Babası yaşlı, annesi hasta, kız kardeşi ise çalışmayacak kadar gençtir. Bu nedenlerden dolayı Gregor evin yükünü tek başına sırtlanır. Bu uğurda tüm özel ve sosyal hayatını feda eden Gregor, adlandırılmamış olsa da bir böcekte farksız yaşamaktadır. Modernitenin getirdiği mekanik düzende oluşan iletişimsizlik, yalnızlık, yabancılaşma, çaresizlik ve çıkarlı insan ilişkileri Gregor Samsa etrafında vücut bulur. Kafka yazdığı eserin daha ilk cümlesinde bile ne kadar sıra dışı bir karakteri anlatacağının ipuçlarını verir:

"Gregor Samsa, bir sabah korkulu rüyalarından sonra uyanıldığı zaman yatakta kendini kocaman bir böcek olarak buldu.(...) Bana ne oldu böyle?" (Kafka, 2003, s. 15).

Gregor kısa süren bu ilk şaşkınlık dönemini atlattı ve işe yetişmeye çalışır. Heidegger açısından ilk şaşkınlık hali insanın doğaya fırlatılmışlığı olarak değerlendirilebilir. İnsanın doğaya fırlatılmış olması henüz bitmiş bir olgu değildir. *Dasein* bu koşullarda sürekli kendisini farklı deneyimlerle yapılandırır ve yeniler. Gregor Samsa da dönüşmüş halini anlamlandırmaya çalışarak bunu uykuyla uyanıklık hali arasında yaşadığı kâbus olarak düşünür: "*Biraz uyusam da şu aptalca şeyleri unutsam nasıl olur? (...) Böyle erken kalkmak insanı iyice sersemletiyor*" (s. 16-17). Gregor bu halini işinin stresi neticesindeki bir karabasan olarak algılar ve hala böceğe dönüşmüş olma fikrini idrâk edemez: "*Gregor hep sağına yatıp uyumaya alıştı. Şimdi haliyle sağına bir türlü dönemiyordu. (...) Belki yüz defa denedi bu işi; titreyen bacaklarını görmemek için gözlerini yumdu hep*" (s. 16). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Gregor günün başlangıcında kendisinde olan değişikliğin uykusu halinin neden olduğunu düşünse de sağa-sola dönmeyişi ve birden fazla bacağının titreyişiyle karşı karşıya gelir. Gregor yaşantı olarak çoktan bir böceğe dönüşmüştür ancak bu haliyle artık her şey daha somuttur.

Gregor, kuşatılmışlığını hissettiği dış dünyada özgürlük ve sorumluluk girişimi olarak bir mesleğe yönelir. Bu onun varoluşsal özelliğini gösterir. "*Ne yorucu bir meslek seçmişim böyle! Her Allah'ın günü durmadan dolaş.*" (s. 16). Şeriatî (2013) birey olabilmenin en önemli unsurlarından biri olarak seçim özgürlüğüne işaret eder. Bununla birlikte egzistansiyalist olan Sartre'da insanın önceden belirlenmiş bir özünün olmadığını dolayısıyla özünü özgün ve hür seçimiyle kendisinin belirlediğini kabul eder. Bir bakıma özgün varoluşun en temel koşulu seçme özgürlüğünün olmasıdır (Cevizci, 2012, s. 612). Dolayısıyla Gregor'un bu anlamda özgür olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü ailesinin borçlu olduğu bir kişinin yanında çalışmaya başlayan Gregor ise işini seçemez, işi ona dayatılır. Böylece Gregor varlığının anlam kazanabilmesi için diğerleri ile '*bir arada olmak*' olarak beşeri olan bir şeyle ilgilenir. Her ne kadar kendi mesleğini kendisi seçmemiş olsa da *Dasein* olarak Gregor normal hayatın kaygılarına çoktan bağlanır.

Ailenin tek maddî kaynağı olan Gregor, maaşıyla evin geçimini sağlar. Ailesinin sefalete düşeceğini zannetmesi işini kaybetme korkusu taşınmasına neden olur. Bu durum Gregor'un işini sevdiği için kaybetmemesinden ziyade ailesinin maddi kaygılarına neden olmak istemeyişi ile ilgilidir. Gregor bu durumu şöyle ifade eder: "*Anamı babamı düşünmemiş olsam, çoktan vazgeçmiştim bu işten.*" (s. 17). Gregor'un kendisinden ziyade ailesinin geçimi için endişelenerek istemediği, yorucu olduğunu düşündüğü bu işten kurtulabilmesi ancak babasının borcunu ödeyebilecek duruma gelmesiyle mümkündür. Bu yüzden çalıştığı müddetçe Gregor'un çaresizlik içindeki çırpınışları görülür. Bu çırpınışları Gregor "*Anamın babamın ona olan borcunu ödeyecek kadar para biriktirdim mi, çaresiz bu işi çözümleneceğim.*" (s. 17-18) ifadeleri ile somutlaştırır. Kendi özünü gerçekleştirme dışında, ne olacağını bilememe hali yani müphemiyet Gregor'u diğer insanlara yöneltir. Bu kaygılarla meşgul olmak insanın "düşmüşlük" halini gösterir.

Eserde toplumsal düzenin işleyişi böceğe dönüşen Gregor'un ağzından dökülen: “İnsanlarla durmadan değişen, hiçbir zaman sürekli olmayan, içtenlikten hep uzak kalan ilişkiler çekilir şey değil. Yerin dibine batsın hepsi” (s. 16-17) cümleleriyle gösterilir. Sistemin getirilerinden biri ilişkilerin karşılıklı çıkar çerçevesinde yürümesidir. Hiçbir zaman samimiyete dayanmayan işleyiş Gregor için dayanılmaz bir hal alır. Yabancılaşma ve bireyselliğin getirmiş olduğu bu durum Gregor için öze dönüş halini ifade eder. Sistem çoktan herkesi içi boş anlamsız bir varlığa dönüştürmüştür. Yalnızlaşmış ve yabancılaşmış Gregor şimdiki anda kendini gerçekleştirmeye çalışan varlık olarak kaygı ve korkuyla hiçlik noktasına gelir. “Yerin dibine batsın” söylemi de içinde bulunduğu durumu destekler.

İş hayatı ve Gregor'un çalıştığı şirketin kuralları oldukça acımasızdır. İşe gelmeyen personelin evine müdür gider. Müdür modernizm ve yabancılaşma eksenli karakterize edildiğinde kapital sistemin en tepe noktası olarak değerlendirilir. Dolayısıyla müdürün eve gelişi Gregor'un bu sistemin bir parçası olması ve makul dahi olsa herhangi bir nedenden olayı çarkın durağanlaşmasına sebebiyet vermemesiyle ilgilidir. Bu nedenle oldukça ağır koşullar altında çalışmaya hayatına devam eden Gregor'un annesinin eve gelen müdüre yakarışı: “Bu çocuk işten başka bir şey düşünmez. Akşamları bile hiç dışarı çıkmadığı için öfkeleniyorum bayağı” (s. 26) şeklindedir. Geçim kaygısı nedeniyle hayatını iş ekseninde şekillendiren Gregor, sosyal hayata yabancılaşır. Böylece Gregor kendisine yüklenen ödevleri özümseyerek kendisine ve çevresine de yabancılaşır. Asıl insani olan niteliklerini kaybeder.

İşe geç kaldığı ve hala odasından çıkmadığı için annesi ona seslenir. Gregor cevap verir ama kendi sesini duyduğu zaman dehşete kapılır. Gregor artık yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu anlar, kendisinin bir değişim içinde olduğunu fark eder. Grete, abisinden kapıyı açmasını ister. Yataktan kalkmayı deneyen ancak bunu başaramayan Gregor'un endişesi, kendini yataktan kurtarıp yere düştüğünde kaskatı sırtının yere çarpıp fazla gürültü çıkarması ve ev halkını telaşa vermesidir. Müdürün eve geldiğini anlayan Gregor'un artık kalkmaktan başka çaresi kalmaz ve kendisini yere bırakır. Elleri olmadığı için kapının kilidini ağızıyla güçlükle açıp kapının kanatlarından birine tutunarak dışarı çıkar. Oğlunun dönüşmüş halini gören anne bayılır, baba öfkeden ağlamaya başlar, müdür kaçır. Gregor artık hem mental olarak hem de bedenen bir böcektir. Ailesinin ve müdürün verdiği tepkiler de bunun bir ispatıdır.

Kafka aslında Gregor ile artık dönüşü olmayan bir yabancılaşmaya giren insanlığın can çekiştiğini anlatır. Modern yaşam insan varlığını çaresizlik, tekdüzelik, saçma, umutsuzluk, yalnızlık duygusu ile baş başa bırakırken umutlar umutsuzluğa, düşler düşüşe dönüşür. “Toplumsal ilişkiler, üretim ilişkileri, mülkiyet düzeni ve üretim araçlarının toplumdaki konumu, bütünü ile sınıfsal ilişkiler ve topluma egemen olan biçim, benim toplumumu oluşturmakta ve bireyin benliğini onun dışında belirleyen etkenler durumunda olarak bu benliği de oluşturmaktadırlar” (Şeriatı, 2013, s. 37). Heidegger'e göre insan diğer varlıklar gibi

yalnızca var değildir. Aynı zamanda kendi varlığını sorgulaması bakımından diğer varlıklardan ayrılır. İnsan bir oluş imkânı olduğundan her daim kendisini gerçekleştirmek zorundadır. Varlığını sorgulayan, kendini gerçekleştirmeye çalışan Gregor bu haliyle *Dasein*'dir. Değişim sonrasında Gregor'un durumu daha net anlaşılır.

Değişim öncesinde sütü çok seven Gregor böcek olduktan sonra süttten nefret ettiğini fark eder. Bu durum Gregor ile dış dünya arasındaki mesafenin açıldığının bir delilidir. Bir bakıma Gregor'un önceki gerçekliklere yabancılaştığını gösterir. Bu durum şöyle ifade edilir: “Sütün içinde beyaz ekme parçaları yüzüyordu. Sevincinden neredeyse kahkahayı koyverecekti. (...) Oysa şimdi süttten hiç hoşlanmadı. Tiksinerek başını kâseden çıkardı ve odanın ortasına kadar sürünerek gitti.” (s. 42-43). Değişimin başlangıcında Gregor'un sütü gördüğünde mutluluktan kendinden geçecek duruma gelmesi, bedeninin böcek olmasına rağmen insani kıvrımlar taşıdığını gösterir. Fakat ilerleyen zamanlarda böcekliliğin ruh hali Gregor'da oturmaya başlar. Gregor zaman içinde yemekten keyif aldığı yiyeceklerden artık hoşnut olmayarak değişimin etkilerini hisseder: “Peyniri, sebzevi ve yemek yağlarını birbiri ardından yutuverdi. Yerken duyduğu hazdan gözleri yaşarıyordu. Buna karşılık taze yemeklerin tadından hiç hoşlanmıyordu” (s. 47). Gregor kendisindeki değişimi zaman geçtikçe daha çok hissedip kabul eder ve onun gereği neyse öyle yaşamaya başlar. Üstelik bu durumdan şikâyet etmez. Aksine derin bir haz duyar. Böylelikle Gregor'un değişimi kabullendiği görülür. Daha somut ve Heidegger'ce ele alınırsa; insan yönelimsel bir özelliğe sahiptir, kendisine ve çevresine merak duyar. Merakı yalın bir şekilde müşahede etmekle birlikte el altından olandan uzaklaştırıp uzak ve yabancı bir dünyaya meyil sağlar. Bu durum *Dasein*'i kendi gerçekliğinden koparır, Gregor'un kendini gerçeklikten kopardığı gibi.

Gregor değişim sonrasında ev halkının sessizliğe bürünmesini kendisinin onlara sağladığı huzur olarak düşünür. “Önüdeki karanlığın içine doğru gözlerini dikmiş bakarken, anasıyla babasının ve kız kardeşinin böyle güzel bir evde böyle bir hayat sürmesinden ve bu hayatı onlara kendisinin sağlamış olmasından dolayı koltukları iyice kopardı. Bütün bu huzur, bu refah, bu hoşnutluk dehşetle sona ererse, halleri ne olurdu?” (s. 43). Halbuki sessizlik huzur kaynaklı değil ailenin bilinmeyene başladığı yolculuğun düşünceli tavrındandır. Nabokov'un (2014, s. 351-352) deyişimiyle Gregor'un ailesi yalnızca yaşamın maddî yönüyle ilgilenen, zevklerinde bayağı olan insan kılığındaki böcekler iken Gregor diğerleri anlayamasa bile insani nitelikler taşıyan böcek kılığında bir insandır.

Gregor'un kendisini düşünmeye başladığı vakit ailesinin ışığı söndürüp yatmaya gittiği vakittir. Gregor'un otolojik varlığını anlamlı kılmak için gece saatlerini seçmesi O'nun kendi özünü ve varlığını ancak kendisinin oluşturacağı bilinci sonucunu doğurur. Dolayısıyla Gregor bundan sonraki hayatını yalnızca kendi bilinci ile şekillendirmeler yapar: “Anlaşılan sabaha kadar Gregor'un yanına kimse gelmeyecekti. Bundan sonra hayatını yeniden nasıl düzenleyeceğini rahatsız edilmeden düşünmek için önünde uzun

bir zaman vardı” (s. 44). Ailesinin yokluğunda kendi geleceğinin yeni planlarını yapan Gregor yaşamdan kopmayarak *Dasein*'in zamansal ve tarihsel bir yapıya sahip olması özelliğiyle örtüşür. Gregor evrildikten sonra *Dasein*'in varoluşçu özelliğini yansıttığı gibi geleceğe yönelik bir çaba içine de girer. Gregor tam anlamıyla kendisini anlayabilecek ve yardım edebilecek olanın yine kendisi olduğunun farkındadır.

İlk zamanlar büyük bir şevkle çalışmaya başlayıp kısa zamanda iyi paralar kazanan Gregor hoşnuttur. Çünkü parayı teslim alan ailesi her seferinde kendisine teşekkür ve takdir sunar. Gregor ailesinin minnet duygularına kendisinin sebep olduğunu düşünerek bu durumdan haz duyar. Bu nedenle ailesi tarafından sömürülse bile onların mutluluk kaynağı olmayı devam ettirmek ister: “*O sıralarda Gregor’un tek düşüncesi, herkesi tam bir umutsuzluğa sürüklemiş olan iflas felâketini aileye elden geldiği kadar kısa zamanda unutturmaya çalışmaktı*” (s. 51). Bu kaygıları güden Gregor umduğu karşılığı ailesinden alamaz. Çünkü daha sonra parayı teslim alan aile aynı hassasiyeti göstermez. Dolayısıyla Gregor’un ailesine yardımı coşkunun vereni kaybeder. Gregor ailesinin kendisini para kaynağı olarak gördüğünü, “insan” olarak bir değerinin olmadığını anladığı zaman eskisi kadar huzurlu değildir. Takdir görmeyen çalışmalarının Gregor’u derinden sarsması *Dasein*'in bir zaman sonra kendisini ve bulunduğu dünyayı anlayamaz hale gelmesiyle ilişkilidir.

Heidegger’e göre *Dasein* bir imkân varlığıdır. Yani kendi bilinciyle ilgilenen, kendi özünü yeniden kuran bir varlıktır. Gregor da ailesini maddi kaygılarından kurtararak kendi özünü yeniden kurmayı ister. “*Şüphesiz bu arttırılan paralarla babasının patrona olan borcunu ödeyebilirdi. Böylece şimdiki işinden kurtulacağı gün çok yaklaşmış olurdu*” (s. 53). Böylece Gregor memnun olmadığı bir hayatı değiştirme imkanını görür. Fakat aile bireyleri para kazanma zorunluluğunu konuşmaya başladıklarında Gregor böceğe dönüşmesinden kendisini sorumlu tutarak utandır. Bu durum eserde “*Utancı ve üzüntüden yanan bedenini kanepenin serinliğinde giderirdi*” (s. 54) cümlesiyle ifade edilir. Gregor modern çağın yabancılaşan insanın en somut halidir. Böceğe dönüşerek imgelenecek bu yalnızlaşma ve makineleşme hali, Gregor’un içsel olarak buna karşı çıkamayışı, eserin trajedisidir.

Oldukça hassas bir yapıya sahip olan Gregor, yaptığı hizmetler nedeniyle kız kardeşine teşekkür edemediği için üzüntü duyar. Bu üzüntü bireylerin ontolojik serüvenini harekete geçirecek bir unsur olarak eserde şu şekilde dile getirilir: “*Gregor kız kardeşi ile bir konuşabilseydi de, kendisi için yaptıklarına teşekkür edebilirdi. O zaman onun yaptığı hizmetlere daha kolay dayanabilirdi. Oysa şimdi onların altında eziliyordu.*” (s. 55). Gregor bu haliyle hala insan olduğunun sinyallerini verir. Bu nedenle Kafka sadece görünüşte bir böceğe dönüşen Gregor Samsa’nın hala kendisi olduğunu bir türlü ailesine ve çevresine anlatamamasının tragedyasını ele alır (Konmuş, 2007, s. 47).

Gregor farkında olmadan sürdürdüğü yaşam tarzına alışkanlık neticesinde değişimden sonra da devam eder: “*Vakit*

geçirmek için duvarlarda ve tavanda sürünerek gezinme alışkanlığına kaptırdı kendini. Özellikle tavanda durmak-tan çok hoşlanıyordu.” (s. 58). Gregor’un tavanda durması ve tavandan düşmesi insanın dünyaya fırlatılmışlığını somutlaştırır. Buradan hareketle Gregor’un dünyaya kendisini gerçekleştirmek için fırlatılmış olduğunu ancak bunu başaramayarak, sosyal hayattan müstakil, yalnızca ailesi ve borçları için yaşayan bir robota dönüştüğü sonucuna ulaşılır. Bununla birlikte alışkanlıklara kapılan Gregor böcekliğin daha somut haliyle yaşantısına devam eder. Alışkanlıklar zamanla Gregor’un anormal olan davranışları da normalleştirilmesine neden olur; çünkü her alışkanlık bir afyondur ve beyni uyuşturur. *Dasein* her şeyin bu uyuma neticesinde neden-sonuç ilişkisinden kaynaklandığını düşünür. Gregor da farkında olmadan kendini böcekliğin gerektirdiği gibi yaşama alışkanlığına kapılır.

Annesi ve kız kardeşi, Gregor’un odasında daha rahat hareket edebilmesini sağlamak için eşyaların bir kısmını çıkartmak isterler. Annesi Gregor’un hem fizikî hem ruhî değişim geçirdiğini, bunun önemsiz bir hastalık olduğunu, bir müddet sonra eski haline kavuşacağını düşünür. Bu yüzden eşyaların yerlerinde yapmak istediği değişiklikten vazgeçer: “*Gregor, bize döndüğü zaman her şeyi değiştirmiş bulsun, arada geçen olayları da öylesine kolay unutsun*” (s. 61). Değişim süreci içerisinde aile bireyleri, aralarında iletişim olmadığını zannetseler de Gregor her şeyi anlayabilir ve anladığını göstermek ister. Böcek hali aile için bir tehdit olarak algılanan Gregor zararlı olmadığını bütün gücüyle ifade etmeye çalışır. Böylece *Dasein* olarak Gregor, korunma içgüdüleriyle kendisini en iyi şekilde var edebilmenin koşulunu anlaşılabilir olarak görür. Çünkü her insan kendisini koruma içgüdüleriyle doğar. Kendini korumak için doğada olağanüstü bir güç sergiler. Bu durum insana varoluş kazandırdığı gibi varlığını devam ettirme çabası da sağlar. (Spinoza, 2011, s. 137). Gregor’un da çabası ailesine hala onları anlayabildiğini ve zararsız olduğunu göstermektedir.

Heidegger *Dasein*'in dünya içindeki korku ve kaygılarından kurtulmak amacıyla birilerinin dünyasına sığındığını söyler. Böylece insan kendi varlığını unutarak diğer insanların dikte ettiklerini yaşamaya başlar ve bunu değiştirmek için bir çaba sergilemez. Gregor da diğer insanların -ailesinin- etkisi ve baskısıyla kendi öz varlığını unutarak kendisinden istendiği biçimde yaşamaya başlar. Dolayısıyla asıl özünü kaybeder. Bu özünü kaybediş, dış dünyanın insanı kuşatıcı özelliği ve bireyin bu kuşatılmışlığı fark etmesiyle ilişkilidir. Dış dünyanın bireyin yaşamına anlam katan unsurları yok etmesi “*Hepimiz bütün gün dışarıda helak oluncaya kadar çalışmak zorundayız. Eve dönünce de bu sonu gelmeyecek işkenceye nasıl dayanabiliriz?*” (s. 89) cümleleri ile somutlaşır. Kafka bu ifadelerle her insanın, işleyen sistemin birer çarkı olduğunu ve bu duruma karşı çıkmayarak çaresizlik içinde nasıl yok olduğunu gösterir. Var olan dünya, insanın kendisini yeniden kurmasına izin vermemekle kalmaz, mevcut varoluşunu da anlamsızlaştırır.

Kiracıların evden kaçmasına neden olan Gregor’un görünmesi olayı aile için -özellikle Grete için- bardağı taşıran

son damla olur: “*Diyeceğim şu ki, ondan kurtulmanın çaresini aramalıyız. Ona bakmak, ona sabretmek konusunda, bir insanın yapabileceği her şeyi yaptık. Sanıyorum, bize hiç kimse en ufak bir itirazda bulunamaz. Onu başımızdan defetmenin yolunu aramalıyız*” (s. 88). Gregor’un böcekliği ailesi ve ailesinin maddi gelirlerine zarar vermeye başladığı zamandan itibaren varlığı katlanılmaz hal alır. “Ağabey ve insan olarak varlığı yok edildikten sonra böcek olarak da varlığının kalmaması Gregor için son darbe olur” (Nabokov, 2014, s. 383). Gregor insan olarak başladığı öyküsünü böcek olarak nihayetlendirir. Bu süreçte toplumsal statülerden herhangi birisinin dahi kalmamasıyla birlikte hem mental hem de ontolojik olarak bir varlığı son bulur.

Sonuç

Heidegger insan olabilme imkânı olarak *Dasein*’i değerlendirirken onun korku ve kaygıya kapılmadan kendi varlığını gerçekleştirme gerektiğini düşünür. İnsan imkânlar dünyasında kendi özünü gerçekleştirmediği zaman başkalarının dünyasına sığınır ve diğer insanların etkisi ve baskısı altında kalır. Bu durum insanın kendi özünü kaybetmesine neden olurken özgün varoluşunu da zedeler. İnsan, kapıldığı korku ve kaygıları yok etmenin diğer insanlarla bir arada bulunmak olduğuna kendisini ikna eder. *Dasein*’in ontik varoluşu da böylece ortadan kalkmış olur. Çünkü *Dasein* fırlatılmış olduğu dünyada seçimlerini kendisi yapmalı, dayatmalara boyun eğmemeli ve en önemlisi de sonlu olduğunun bilincinde olmalıdır. Zira *Dasein* tarihsel ve zamansal bir varoluşa tabidir; bir başlangıcı ve sonu vardır. Heidegger’e göre de insanın sonlu olması yaşamın daimi unsurudur.

Bu açıdan bakıldığında Gregor Samsa, ailesinin yönlendirmeleriyle yaşamını sürdüren, kendisine seçim hakkı tanınmayan, korku ve kaygı taşıyan yönleriyle *Dasein*’in olumsuz örneğidir. Gregor ailesi tarafından sömürülmeye başladığında zaten *Dasein* olmaktan vazgeçer. Kendisini tamamen bir kabuğa mahkûm ederek sisteme karşı çıkmayı bırakır. Bununla birlikte simge halinde böcekliği Gregor’un kendi seçimi değil etrafındaki insanlar tarafından oluşturulan

resimdir. Böylece *Dasein*’in kendini gerçekleştirme ve insan olabilme ihtimalinden de uzaklaşılır.

Sonuç olarak Gregor 20. yüzyılın yıkımları ve eziciliği altında kalır. Sisteme karşı çıkamayıp onu kabullendiği haliyle yaşamı son bulur. En nihâyetinde Gregor’un *Dasein* olarak yalnızca bir başlangıcı ve bir de sonu olduğu fikri ortaya çıkar.

Kaynakça

- Bachelard, G. (2013). *Mekânın Poetikası*. (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bollnow, O. F. (2004). *Varoluş Felsefesi-Kierkegaard, Heidegger, Jaspers*, (Çev. Medeni Beyaztaş), İstanbul: Efkâr Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çüçen, A. K. (2003). *Heidegger’de Varlık ve Zaman*. Bursa: Asa Yayınları.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*. (Çev. Kaan H. Ökten), İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Kafka, F. (2003). *Değişim*. (Çev. Arif Gelen), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Konmuş, S. (2007). *Türkçe’de Franz Kafka ve Dönüşüm Çeviribilimsel ve Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Magill, F. (1992). *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği*. (Çev. Vahap Mutal), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Nabokov, V. (2014). *Edebiyat Dersleri*. (Çev. Ayşe Lucie Batur, Fatih Özgüven), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2009). *Don Kişot’tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Poggeler, Ö., Alleman, B. (2001). *Heidegger Üzerine İki Yazı*. (Çev. Doğan Özlem), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Spinoza, B. D. (2011). *Ethica*. (Çev. Hilmi Ziya Ülken), Ankara: Dost Kitabevi.
- Seriati, A. (2013). *İnsanın Dört Zindanı*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Tarnas, R. (2012). *Batı Düşüncesi Tarihi, Moderniteden Günümüze Kadar*. (Çev. Yusuf Kaplan), İstanbul: Külliyyat Yayınları.